

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.6>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 69-90

İSKİTLER VE MADENCİLİK SANATINDAKİ YERLERİ

SCYTHIANS AND THEIR PLACES IN MINING ART

Suat Turalı

ORCID No: 0000-0001-5089-4522

ÖZ

Antik dünyanın önemli halklarından olan İskitler, yaşadıkları coğrafyaların etkisiyle oldukça mücadeleci ve savaşçı bir yapıya sahiptirler. Yaklaşık olarak MÖ 8. yüzyılda tarih sahnesine çıkmış ve ilk olarak Çin'in batı sınırlarına yakın sahalarda yaşamışlardır. MS 2. yüzyıla kadar hâkimiyetlerini devam ettiren İskitler, doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna nehrine kadar uzanan geniş sahaya dağılarak yerleşmişlerdir. Öte yandan varlıklarını bin yıl gibi oldukça uzun bir zaman korumuşlardır. Orta Asya'da önemli izler bıraktıkları görülen İskitler, geliştirdikleri ticaret sistemiyle Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlamaktaydılar. Ayrıca konar-göçer hayat sürmelerine rağmen seramik üreten, dokumacılık yapan, altın işlemeyi bilen, buğday yetiştiren, kısacası üretici bir toplumdur. Hayvan üslubu sanatının yaratıcısı olarak bilinen İskitler, bozkır kültürünün en güzel örneklerini meydana getirmişlerdir. Bu çalışmada İskitler' in madencilik ve altın işleme sanatındaki yeteneklerinin yanında üslupları konu edilmiştir. Ayrıca kökenleri ve tarihi hakkında da bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskitler, Orta Asya, Bozkır Kültürü, Madencilik.

¹ Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi E-mail: suat_tural@hotmail.com

ABSTRACT

Scythians, one of the important peoples of the ancient world, under the influence of their geographies, they had a very combative and warrior structure. It appeared on the stage of history in the 8th century BC and first lived in areas near the western borders of China. Scythians who continued to dominate until the 2nd century AD, from the Great Wall in the east to the Danube in the west they spread over a wide area and settled. On the other hand, they have maintained their existence for a very long time like 1000 years. Scythians who left important marks in Central Asia, they link Asia and Europe with the trade system they developed. In addition, despite the nomadic life ceramic producing, weaving, gold processing, wheat grower, in short it is a productive society. Scythians, known as the creator of animal style art, the best examples of steppe culture. In this study, besides the skills of the Scythians in mining and gold processing art, their style was discussed. In addition, information was provided about its origins and history.

Keywords: Scythians, Middle Asia, steppe culture, mining.

Giriş

İskitler, doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna Nehri'ne kadar olan, 40. ve 50. paraleller arasında kapsayan bölgede, aşağı yukarı 7000 kilometreden daha fazla bir alana yayılmışlardır (Durmuş 2015: 41). Bu bağlamda birçok medeniyet ve kültür tarafından tanınmış ve onların yazılı kaynaklarında kendilerinden söz ettirmişlerdir (*Çin, Asur, Pers ve Grek kaynakları...* gibi). Ayrıca kutsal kitap olarak kabul edilen Tevrat ve İncil'de de İskit adına rastlamak mümkündür. Sözü edilen bu kaynakların farklı kültürlerle ait olması, bu topluluğun değişik isimlerle zikredilmesine ve tasvirlerinde de farklılık göstermesine yol açmış olmalıdır. Zira İskitler'in kendilerini hangi isimle adlandırdıklarını yazılı bir kaynak bırakmadıkları için bilinememektedir.

Greklere İskitler'den "*Scyth*", "*Saha*" ve "*Caha*" (Tarhan 1970a: 147), Asurlular ise "*Aşguzai*" (Luckenbill 1968: 517) diye bahsetmişlerdir. Çin kaynaklarında ise İskitler, "*Sai*" adıyla anılmıştır (Durmuş 1993: 9). Urartular yıllıklarında İskitler "*İşkiguliler*" olarak zikredilirken, Persler de "*Sak*" ve "*Saka*" ismiyle adlandırmışlardır (Tarhan 1970a: 147).

TOBİDER

İskitler

İskit boyları, Kavimler Göçü' nün ardından Kimmerler' i takip ederek Anadolu'ya dalgalar halinde gelip bu topraklar üzerinde yaşayan milletlerle mücadele etmelerinin yanı sıra, kimi zaman ticari kimi zaman da işbirliği içinde olmuşlardır. İskitler, “Atlı Kavimler Medeniyeti” nin önemli bir temsilcisi olmuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde birçok yazılı kaynaktan da İskitler' i görmek mümkündür. Dört büyük kutsal kitaptan biri olarak kabul ettiğimiz Tevrat'ın Genesis pasajında, Kimmerler ile ilişkilendirilen Gomerler'den, Medler ile ilişkilendirilen Madai'lerden, İskitler ile ilişkilendirilen Aşkenaz'lardan bahsedilmektedir (Memiş 1987: 3). Buna bağlı olarak Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan Aşkenazların geldiğini anlatan efsane vardır (Ceylan-Günaşdı 2013: 116). Tevrat'ın bir diğer pasajı olan Nahum'da ise; Ninive'nin Med, Babil ve İskit kuvvetleri tarafından talan edilmesi çok açık bir şekilde anlatılmaktadır (Dönmez 2002: 36). İncil'in Ahd-i Atîk bölümünde ise, İskitler ile ilişkilendirilen Ashgouza'lardan oldukça ayrıntılı bahsedilmektedir. Öte yandan asıl Çin kaynaklarını oluşturan *Tsan-Tsien Biyografisi* ve *Batı Ülkeleri Monografisi*'nde sözü edilen Orta Asya İskitler' i “*Sai*” ve “*Sai-wang*” isimleriyle anılmaktadır. Sakalara ise “*Sai*” adı verilmiştir. Ayrıca *Sai* halkları arasında *An-shi*, *Chi-pin*, *Chüan-tu*, *Hsiu-hsun*, *So-chü*, *Su-lo*, *Wei-tou* ve *Wu-shan-li* isimleriyle anılan topluluklar göze çarpmaktadır. Gerçek *Sai* halklarının ise Türkistan'ın batı kısmında olduğu bilinmektedir (Durmuş 2015: 45).

Asur kaynaklarında da İskitler'i görmek mümkündür. Bu kaynaklarda İskit adı “Mısır Fatih” olarak anılan Asarhaddon (MÖ 680-668) dönemine ait olan prizma (B)'de kendini göstermektedir. Bu vesikalarda *Gimirrai*'lerden ve *Aşguzai*'lerden söz edilmektedir. Zira birçok araştırmacı *Gimirrai*'lerin Kimmer'ler ve *Aşguzai*'lerin de İskitler olabileceğini savunmaktadır. Öte yandan söz konusu edilen bu vesikalarda Mısır fatihi Asarhaddon, İskit kralı Bartatua ile anlaşma yoluna gitmiş ve bu anlaşmayı sağlam kılmak için kızını Bartatua ile evlendirmiştir. Bunu yapmasındaki amaç ise, imparatorluğunun kuzey ve kuzeydoğu sınırlarını tehdit eden Kimmer ve Mannalar'ın istilalarını bertaraf etmektir (Luckenbill 1968: 517). Pers kaynaklarında ise İskitler'den “*Saka*” ismiyle söz edilir. İskitler'i yayıldıkları coğrafya, gelenek ve göreneklere bakımından görülen farklar açısından üç gruba bölerek bahsetmişlerdir. Bu bilgiye Pers kralı Darius'a olan “Behistun Kitabesi” nde rastlanmaktadır. Bahsi geçen bu üç grup ise, *Saka tigrakhauda* (*sivri başlıklı sakalar*), *Saka tiay para daray* (*denizin ötesindeki sakalar*) ve *Saka haumavarga*'dır (Herrmann 1933: 158).

Grek kaynaklarında ise İskitler de konu edilmiştir. Homeros'un İlyada adlı eserinde İskitler'e ait bilgilere rastlanmaktadır. Homeros onlardan kısırak sağan ve süt içen dürüst insanlar olarak söz etmektedir. Ancak İskitler ile ilgili daha anlaşılır ve güvenilir bilgiler MÖ VII. yüzyıldan sonra Hesiodos tarafından verilmiştir. Hesiodos'un şiirlerinde İskitler'e “*Skudai*” adıyla anıldığı görülmektedir (Ayda 1979: 288). Herodotos da 9 kitaptan oluşan eserinin 4. kitabını tamamen İskitlere ayırmıştır. Thukydides de

“Peloponnessoslularla Atinaluların Savaşı” adlı üç kitaptan meydana gelen eserin ikinci kitabında, İskitler’i anlatır (Thukydides II. 96). Hippokrates’in de “Havalar, Sular ve Mevkiiler” adıyla bilinen eserinde, Ksenophon’ un “Anabasis” ve Strabon’un “Geographika” adlı eserlerinde İskitler’ den söz edilmektedir (Memiş 1987: 5-8).

İskitler’ in tarih sahnesine çıkış öykülerini ise Herodotos’un IV. kitabında bulmak mümkündür. Herodotos bu kitabında mitolojik bir biçimde ve dört farklı mitos ile bunu anlatmaktadır (Herodotos IV. 10). Ancak tarih sahnesine çıkışlarındaki gerçek öyküleri bilimsel açıdan ele almak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda MÖ 800 yıllarında bugünkü Türkmenistan ve Moğolistan topraklarını da içine alan bölgede görülen yağış düzensizliği ve buna bağlı olarak yaşanan kuraklık Orta Asya ve Rusya’nın güney bölümünde kayda değer bir nüfus baskısı oluşmasına sebep olmuştur. Bu yaşanan kuraklıktan dolayı otlakların olumsuz etkilenmesi, başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan ve doğu bozkırlarında yaşayan, Çinliler’ce “Hiung-nu” olarak adlandırılan Hunlar’ın Çin’in kuzeybatı sınırlarına ilerlemelerine neden olmuştur (Tarhan 1979: 365).

Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre otlak sıkıntısı çeken *Hiung-nu’lar*, ilerlemelerini durdurmak için garnizonlar kuran *Choular’la* ve Çinliler ile savaşmışlardır. Bu engelleme çabaları olumlu sonuçlanmayınca *İmparator Şuan* (MÖ 827-781) *Hiung-nu’lar* üzerine cezalandırmak amacıyla sefer düzenlemiştir (Vernadsky 1943: 50). *Hiung-nu’ları* Çin sınırının batısına kadar çekilmek zorunda bırakan *İmparator Şuan* bu seferinden zaferle dönmüştür. Bu seferin ardından yönlerini batıya çeviren *Hiung-nu’lar* önlerine çıkan kabileleri yerlerinden oynatmışlardır. Buna bağlı olarak yaşanan hareketlilik etkili bir göç hareketinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Rice 1958: 43).

Kavimler Göçü ile birlikte batıya doğru zincirleme şekilde birbirini iten kabileler arasında İskitler de bulunmaktadır. Yaşanan bu göç dalgasıyla İskitler Massagetler tarafından sıkıştırılmış ve bu sebeple Araks Irmağı’nı² geçerek Kimmerler’in topraklarına girip onların yaşam alanlarını daraltmışlardır. Kimi İskit boyları girdikleri bu topraklara yerleşirken kimileri de Kimmerler’i takip ederek Medya’ya³ ilerlemişlerdir (Herodotos IV. 11). MÖ V. yüzyılın başlarında Sarmatların hâkimiyet alanlarını Don nehrinin sağ sahiline kadar genişletmeleri İskitler’in siyasi güçlerini kaybetmeye başlama sürecinin ilk basamağı olarak kabul edilmiştir. Bu zayıflama süreci çok hızlı bir şekilde de devam etmiştir. MÖ 339’da İskitya’nın birleştirilmesi gayreti Makedon *Kral II. Philip*’le girilen savaşla son bulurken krallarını kaybeden İskitler ilk darbeyi de almışlardır (Mansel 1971: 403).

Tuna, Donetz ve Dinyeper bölgelerini de kaybeden İskitler ikiye bölünmüştür. “Küçük İskitya” olarak bilinen Dobruca mevkiine yerleşen bölüm bu alanı uzun zaman boyunca elinde tutmayı başarmışken, Kırım’a yerleşmek zorunda kalan bölüm ise ciddi bir

² Araks ırmağının hangi ırmak olduğu tartışmalıdır ve bu konuda kesin bir kanıt bulunamamıştır. İdil ırmağı olduğu düşünülmektedir.

³ Günümüz Azerbaycan topraklarıdır.

Sarmat tehdidi altında kalmıştır. MÖ IV. yüzyılın ikinci yarısında aynı zamanda İskitya sahillerinde Yunan kolonilerinin kurulmasıyla beraber İskit aristokrat tabakasının hızlı bir şekilde *hellenleştiği* bilinir. Bosporlu ustaların yaptığı ziynet eşyalarının da İskit mezarlarında bulunması bunu doğrulamaktadır. Özetle ticareti öğrenen ve yaptığı ticaretle bol para kazanan İskit ulusu eski savaşçı ruhunu kaybetmiştir. Ekonomik zenginlik ve ticari kazançlar onları Makedon, Sarmat ve Kelt tehdidine karşı koruyamadığı gibi öz benliklerini de kaybettirmiştir (Grakov 2008: 66).

Kırım'a yerleşmek zorunda kalan bir kısım İskitliler ise Sarmatlara karşı güçlü bir direniş örneği göstermekteyken Kelt'lerin batıdan saldırıları ile bu direniş son bulmuştur. Doğudan Sarmat batıdan ise Kelt saldırıları İskitler'i mücadele edemez durumda bırakmıştır. Bu yüzden İskitler MÖ III. yüzyılın başlarına kadar eski imparatorluklarının sadece orta kısmını korumayı başarmışlardır. Topraklarının büyük bir kısmını Sarmatlar'a kaptıran ve belli alanlarda toplanan İskitler'in siyasi gücü erimeye devam etmiştir (Vernadsky 1943: 73). Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda MS II. yüzyıla kadar varlıklarını sürdüren İskitlerin siyasi varlığına, bu bölge üzerinden Güney Avrupa'ya doğru ilerleyen Got'lar tarafından tamamen son verilmiştir (Rice 1958: 50).

İskit Maden Sanatı

İskitler' in antik dünyada yer eden buluşları konusunda Pliny Sekund' un naklettiği üzere bakırın eritilmesiyle lehimleme sanatını İskitli Lid tarafından keşfedilmiştir. Seneca'nın verdiği bilgilere göre ise döndürülerek kaplara biçim vermede kullanılan çömlekçi çarkını yine İskitler icat etmiştir (Hasanov 2009: 16).

Bakırın üretilmesi ve yayılmasında ana etki doğudan gelmiştir. Doğuda Kazakistan Andronova kültüründe yoğun miktarda bakır üretilmiştir. Dahası Doğu Kazakistan'da zengin kalay rezervleri vardır. Tarih öncesi devirlerde büyük miktarda maden keşfedilmiştir. Bir duruma göre bir milyondan fazla kaya ve cevher kullanılmıştır. Zira bu bölgeye yakın Pamir'de 1958-1959 yılları arasında keşfedilen ve Sakalara ait olduğu düşünülen bir kurganda beş adet dökme hayvan şekilli, oluklu ve gövdelerine monte edilmiş kulplu kazan bulunmuştur. Pamir kazanı adıyla literatüre geçen bu kazanlar Duşanbe müzesindedir. Ayrıca Pamir kazanı bronzdan değil bakırdan imal edilmiş olup MÖ IV-III. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Jettmar 1971: 7).

Herodotos'un çağdaşı olan Miletli Hekatey ilk demir silahın İskit kağanı olan *Sanevn* tarafından hazırlandığından söz etmektedir. Thukydides'e göre demirin mucidi İskitler olmalıdır. (Thukydides II. 98). Bakıldığında İskitler askeri teçhizat ve kalkanlarında demiri de çokça kullandıkları görülmektedir. 1960 yılı P.D. Liberov'un *Mastyugino* kurganında yaptığı kazının sonuçlarına bakacak olursak 100 adet demir ok ucu bulunmuştur. *Russkaya Trostyanka* kurgan kazısından 3 adet bronz ve 106 adet demir ok ucu ele geçmiştir. Bu ok uçları MÖ IV. yüzyılın birinci yarısına tarihlendirilmektedir. N.İ.

Veselovskii, *Kuban* bölgesindeki kurganlarda yapılan kazılarda bronz ok ucuyla birlikte çok sayıda demir ok ucu tespit etmiştir (Tarhan 1984: 113). MÖ IV.– MÖ III. yüzyıllara tarihlenen ok uçlarının çoğunu üç ağızlı veya dört ağızlı, gizli kovanlı, mahmuzlu ok uçları ve üç kanatlı, kısa kovanlı ok uçları oluşturmaktadır. Bu dönemde ok uçları bronzdan veya çok yaygın olarak demirden yapılırdı (Resim: I). Özetle demir madeni İskitler'in en öldürücü silahı olan oklarında ve diğer savaş gereçlerinde oldukça çok kullanılmaktaydı (Tarhan 1984: 113).

Resim 1: İskitler'in kullandığı demir ok ucu⁴

M.Ö. I. binyılın ilk yarısından itibaren Doğu Anadolu, Transkafkasya ve kuzeybatıdaki İran bölgelerine egemen olan Urartu Devleti, Anadolu ve Eski Ön Asya dünyasının en büyük madenci topluluğu olmuştur. Doğu Anadolu bölgesinde bulunan zengin demir, bakır, kurşun ve gümüş yatakları ilk kez Urartular döneminde büyük oranda işletilmiştir (Belli 2000: 371). Türkiye müzelerinin yanı sıra Amerika, Japonya, Avrupa ülkeleri, Rusya, İran ve İsrail müzelerini dolduran Urartu metal eşyaları, onların işledikleri madenlerin zenginliğinin ve çeşitliliğinin göstergesidir. Doğu Anadolu, özellikle arsen (zırnık), kalay, altın, kurşun, gümüş, bakır ve demir gibi madenler bakımından zengindir (Belli 1998:306). Gümüşün Mezopotamya'da çok büyük rol oynadığı ve ekonomisini de çok büyük bir zaman aralığında gümüş üzerine kurulu olduğu düşünülürse, İskitler' in Urartu kalelerine yoğun saldırı düzenlemelerinin sebebi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Yener 1986: 100).

İskit sanatı içerisinde altının önemi ise oldukça büyüktür. Özellikle İskit krallarının kurganlarında ortaya çıkarılan buluntuların tamamına yakınının altından meydana geldiği ya da değişik madeni özelliklerdeki eşyalar üzerine yapılan altın kaplama şeklinde oldukları görülmektedir. Altının İskitler için hem egemenlik sembolü hem de kutsal bir maden olarak görülmüş olmalıdır. İskitler' e altın işleme sanatındaki maharetleri nedeniyle "*Bozkırların Kuyumcuları*" da denilmektedir (Tarhan 2002: 601). İskitler, biriktirdikleri altınların önemli bir bölümünü ölümden sonra da kullanmak için kendileri ile birlikte gömdürüyorlardı. İskitler' in altına olan tutkusu yerleşik komşularını da etkilemiştir. Öyle ki Avrupa'nın kültür parçası haline gelmiştir. Özellikle de Traklar arasında bu altına bağlı bir kültürün yayıldığı görülmektedir. MÖ V.- IV. yüzyıllar

⁴ Erdemir- Erdemir, 2010: 26

arasındaki Trak krallarının altınla bezenmiş olan giysileri giydiği ve altın giysilerin Traklar arasında soyluluğu ifade eden bir simge halini aldığı görülmektedir (Bonfante 2011: 22).

İskitler, MÖ V.- IV. yüzyıllardan çok öncesinde de hayat tarzlarının bir gereği olarak, baltadan at gemine ve ok ucuna kadar çeşitli eşyaların üretimi için gerekli olan bilgiye sahip tecrübeli metal bilimcilerdi. Altınla çalışmada ana teknik matris çekiçlemedir (Eroğlu 2014: 17). Yakın Doğu ve Yunan sanatsal gelenekleriyle alakasız olan İskit altın objeleri, altın tabakalarının metal matrisin içine çekiçlenerek yapılmıştır. İskitler'in atlar ve atlara ait olan eşyaların süslenmesine gösterdikleri tutku derecesindeki özen ve önem, metal işleme alanında da kendini göstermiştir. Metal işlemedeki bu tutku Grekler'deki altın işleme faaliyeti ile paralellik göstermektedir. Bu anlamda ortaya konulan altın mücevher parçaları krallara ait kurganlarda görülmektedir. Bu kurganlar altın didemler, başlıklar, gerdanlıklar, kemerler, bilezikler, küpeler, yüzükler ve kolyeler ile donatılmıştır (Memiş 1987:102-103). Tüm bu eserlerin, eski dünyanın en güzel mücevherleri arasına girmesinde; *Scytho-Siberian* sanatının gelişmiş, dışavurumcu, fevkalade kendine güvenen nitelikte işlenmesi oldukça etkilidir. Bu geleneği temsil eden motifler, özellikle Pazırık'ta kendini göstermiştir. İskit hayvan stili tarzında örnekleri temsil eden bu türden eserlerin en eskileri MÖ VII. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu tarz içerisinde hayvan motifleri, önceden tasarlanmış çerçevelerin içine uydurulabilmesi için kıvrımlı ve sarmal olarak farklı duruşlarda stilize edilmiştir. Ayrıca Yakın doğu ve Yunan sanatının etkisinde yeni bir hayvan stili ortaya çıkmıştır. Bu yeni stil aslan, ejderha ve sfenks motifleri yönünden daha zengindir. Bu türden sahneler daha önce sessiz, kısa ve öz tasvirler şeklinde iken bu dönemde hareket, gerilim, hayat ve ölüm motifleriyle dolduruldu. Diğer bir yönelim ise, genel süslü tasarımlar içinde özellikle geometrik veya bitki kaynaklı şekillerle hayvan imgelerinin kademeli olarak birleşmesiydi (Eroğlu 2014: 17).

MÖ IV. yüzyıl ortalarına tarihlenen Pazırık' ta ele geçen ve altın kaplama geleneğini temsil eden örnekler oldukça önem arz etmektedir. Bu örnekler, İskit sanatının kendine özgü yapısının bir yansımasıdır. Kahraman figürün merkeze alınmasıyla oluşturulan altın objelerin üzerine mitolojik kompozisyonlar işlenmiştir (Jacobson 1999: 69). İskitlerin kendilerine has üslupları ve zevkleri Yunan kuyumcularını da gerçekçi göçebe tasvirlerini işlemeye yöneltmiştir. Örneğin, altın miğfer üzerindeki İskitli savaşçı motifi, kendi zevkleriyle uyumlu olduğunda Yunan motifli objelerin İskitler tarafından beğenildiğini göstermektedir. Zira tüm bu objelerin ortak yanı ise orijinal olmaları ve yüksek derecede sanatsal beceri ile yapılmış olmalarıdır (Pıdvysots'ka 1999: 99). Diğer taraftan göçebe gerekliliklerin belirlediği altın uygulamalar, özellikle Pazırık kurganlarında ortaya çıkan birçok kap türü malzeme de görülmektedir. Tartışmasız bu altın kaplar, göçebe hayatın bir gereği olarak imal edilen diğer eşyalar gibi hafif, sağlam, kolay taşınır ve onarılar yapıdalarıdır (Jacobson 1999: 63).

İskit Kurganlarında Ele Geçen Madeni Eserler

Kurganlar, bozkır göçebelerinin hiyerarşik düzeni içinde belli bir önem attettikleri kimselerin anıtsal mezar yapılarıdır. Öte yandan *kurganlar*, özünde göçebelik olan bozkır kültürünün bir parçası niteliğindeki çadırlara da benzetilebilmektedir. Bu yığma mezar tepeleri, antik batı kaynaklarında ve daha sonraki literatürde *tümülüs* olarak isimlendirilmektedir. Tarihin akışı içerisinde bölgelere göre bazı farklılıklar gösteren bu tip mezarlar, Ural Altay Türkleri' nin tipik mezarlarıdır. “*Kurgan*” öz Türkçe bir kelime olup, “*korugan*” dan gelmektedir (Tarhan 2002: 599). Bu isimlendirme, ölüleri koruma vasfının olabileceği düşüncesiyle yapılmış olmalıdır.

İskitler, öbür âlemi bu dünyanın tekrarı olarak görüyorlardı. Bir nevi ölümden sonraki hayata inanmaktaydılar. Bu inançta; bu dünyada var olan sosyal yapının, ölümden sonraki yaşama taşınacağı görüşü olmalıydı. Zira mezarları çok çeşitli eşyalar, hizmetçiler, atlar ve savaş araç gereçleri ile donatılıyorlardı. Sıradan savaşçı mezarı ile yönetici mezarı içindeki eşya miktarından anlaşılabilirdi. Kralın mezarında daha fazla at, silah, harem ve hizmetkârları konurken, sıradan savaşçının mezarında silahları ve atının bir kısmı ölü yemeği olarak konulurdu (Grakov 2006:173).

İskitler kağanlarını yer altı hazırladıkları mezar odalarına gömüp üstlerine de topraktan kurgan yığarlardı. İskitler'in cenaze törenlerinde, öbür dünyaya olan inançları kendini net bir şekilde göstermektedir (Hasanov 2009: 14). Bu bağlamda en görkemli İskit kurgan grupları, MÖ VIII. ve MS I. yüzyıllar arasında Kuban, Taman, Kırım, Dinyeper, Don, Kiev, Poltava, Volga, Ural, Altay, Kuzey Moğolistan ve batıda da genellikle Macaristan ve Romanya'da kümelenmişlerdir (Tarhan 1970b: 23). Kurganların bulunduğu alanlar atlı göçebelerin en kutsal ve en mahrem alanlardır. İskit kurganları genellikle toplum tarafından kutsal sayılan dağ tepeleri ve etekleri, yaylalar, ormanlık alanlar, ırmak yatakları ve göl kenarlarında yapılmakta olup sonsuz saygı nişanesi olarak kabul edilirdi (Tarhan 1970a:160).

İskitler kurganları hakkında yapılan bilimsel araştırmalar bir rastlantı sonucu başlamaktadır. XVII. yüzyılın son çeyreğinde, Sibirya'daki kurganlarda kaçak kazılar yapan bazı defineciler çok kıymetli altın eserler ele geçirmişlerdir. Bu durum I. Petro'ya ihbar edilir ve eserlere el konulur. Söz konusu eserler St. Petersburg'a taşınır. Sanatseverler ve koleksiyoncular, o zamana kadar hiç görmedikleri bu farklı üsluptaki eserlere hayran kalırlar. Bunun hemen ardından Güney Rusya ve Sibirya'da bulunan benzer türden arkeolojik buluntular, bir yandan bu sanata olan ilgi seviyesinin yükselmesine vesile olmuştur. Öte yandan bu eserler, bir zamanlar Asya bozkırlarında yaşamış göçebelerin sanat eserleriyle olan benzerliğinin gündeme gelmiştir. Günümüzde “*göçebe hayvan üslubu*” olarak tarif edilen bu zengin buluntular “*Bozkır Kurgan Medeniyetleri*” nin tipik kültür ürünlerindedir (Tarhan 1979:356). Bu gelişmelerin üzerine General Melgunov 1763 yılında Sibirya'ya ilk keşif gezisini yapmış ve orada

bulunan mezarları açmıştır. Melgunov'un bu adımıyla yapılan araştırmalar hız kazanmıştır. Açılan mezarlardan ise insan ve at gömülerinin yanında birçok metal obje de ele geçmiştir. Radlof ise 1865 yılında Güney Altaylar'da bulunan Katanda'da kazılar yapmıştır (Rice 1958: 26-27). Pazırık Vadisi'nde 1924'te tespit edilen kurganlar, antropolog Rudenko tarafından 1929 yılında kazılmaya başlanmıştır (Durmuş 2008: 66). Bu bölgenin iklimi kurganların donmasını sağlamış ve böylelikle her birinin sağlamlığı korunmuştur. Güney Rusya'da yapılan kazılarda ele geçen eserlerin arasında en göze çarpanı *Chertomlyk* buluntuları olmuştur. Burada bulunan objeler çeşit olarak zengin ve sanat kalitesi bakımından muazzamdır (Rice 1958: 92). Öte yandan İskit kurganları içerisinde en fazla mücevhere sahip olma niteliği taşıyan bu kurgan, mücevherlerin çokluğu ile İskitlerin ekonomik zenginliği ile ilgili önemli veriler sunmaktadır (Jettmar 1967: 33). Bu kurganların yanında *Solocha* kurganında elde edilen buluntular MÖ IV. yüzyılın sonu, MÖ V. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir.

Altın, gümüş, demir ve tunç bu kurgandaki eşyaların yapımında kullanılan temel hammaddeler olurken bunun yanında Greklere ait bazı seramikler ve madeni paralar da kurganda bulunmuştur. İskeletler altın bilezik, kolye ve yine altın işlemeli elbiselerle kurganda yer almaktadır. İskitlerin gündelik eşyalarından olan boynuz içki kadehleri, gümüş vazolar ile birlikte iskeletin hemen yanına yerleştirilen demir kılıç ve altınla kaplanmış olan kılıç kını; oldukça usta bir elden çıkmış olduğunu belli eden ürünler olarak göze çarpmaktadır (Çalış 2017: 49). Öte yandan *Arzhan* kurganları da önemli İskit kurganlarındandır.

Gün yüzüne çıkarılan İskit kurganlarındaki buluntuların çoğunda tespit edilen hayvan mücadelelerinin işleniş mühimdir. "*Göçebe-Hayvan Sanatı*" olarak isimlendirilen bu karakteristik bir üslupta motif olarak çoğunlukla yalnız hayvanlar ve hayvan uzuvları görülmektedir. Hayvanların en çok yer verilen ve dikkati çekenler ise; kurt, geyik, keçi, kedi, köpek, at, ayı ve yırtıcı kuşlar gibi ekseriyetle yabani olanlarıdır (Durmuş 2008: 68). Buluntuların içinde göçebe hayat tarzının gereği olarak at koşum takımları önemli bir yer tutmaktadır. Süslü at koşum takımlarının en güzel örnekleri Pazırık'ta bulunmuştur (Rice 1958:129). Atların bulunduğu yerde çok ince işlenmiş ve çeşitli resimlerle süslenmiş toka, levhalar, üzengi, gem gibi koşum takımlarından kalıntılar elde edilmiştir. Atlarla birlikte çok sayıda eyer de bulunmuştur. Eyerlerin etrafı daha çok püsküllerle bezenmiştir. Üstleri ise mitolojik varlıklarla aplike edilmek suretiyle doldurulmuştur. Geyik ve at maskeleri de bulunmuştur. Bu maskelerin yüz kısımlarında stilize bir üslup hâkimdir (Durmuş 2008: 69). Bu maskelerden başka bir de kaplan maskesi bulunmuştur. İskit eserleri arasında kazanlar, oklar ve bıçaklar da bulunmuştur.

Chertomlyk'ten ise bir küçük kazan, oklar sadak ve kemik saplı bıçaklar bulunmuştur. İskit kurganlarından çok sayıda altın diadem, başlık, gerdanlık, bilezik, küpe, yüzük ve kolye ele geçirilmiştir (Rice 1958: 96). Kurgan buluntuları ahşaptan, yünden,

topraktan madenlerden oluşmaktaydı. Madeni buluntuların büyük çoğunluğu tunç ve altındı.

Topraktan ise çeşitli kap ve küpler yapılmıştı. Yün ve keçeden yapılan eşya arasında halılar ve kilimler önemli bir yer oluşturmaktaydı. Ahşap eşyayı ise daha çok mobilyalar meydana getirmekteydi (Jacobson 1999: 63). MÖ VII. yüzyıldan MÖ IV. yüzyıla kadar İskit definlerinde görülen kıyafet, kemer plakası ve altın miğfer gibi objelerde altının ne derece iyi kullanıldığını günümüze ulaşan eserlerden takip etmek mümkündür. Altının kıyafetlerde kullanımı İskit dönemi boyunca devam etmiştir.

Pazırık' ta olduğu gibi ırmak boylarında altının yoğun olarak bulunduğu yerlerde kıyafetlerde altın kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Bunda altının dövülerek tekrar kullanılabilir bir metal haline getirilebilmesi ile oyulmuş bir yüzeye, basit bir ahşaba veya sağlam bir deriden süs eşyasına uygulandığında taşınması kolay bir forma dönüşmesinin katkısı büyük olmuştur. Pazırık' ta bulunan altın safiha ile kaplı ağaç malzeme dikkat çekicidir. Bu malzeme kaplama geleneğinin en güzel örneklerinden birisidir (Jacobson 1999: 63).

İskitler' in Madencilik Sanatındaki Yeri

İskit kurganlarında bol miktarda süs ve ziynet eşyası bulunmuştur. Çünkü İskitler' de kadın ve erkek elbiselerini altın plakalarla süslemek yaygın bir alışkanlık olup, maddi yönden zayıf olanlar ise bakır ve tunç kullanılmıştır. Bahsi geçen plakalar çoğunlukla dikiş yerlerine ve elbise kenarları boyunca yerleştiriliyorken bazen de elbise üzerine serpilmiştir. Bu plakalar farklı boy ve şekilde yapılabilmekteydi.

Plakaların üzerine insan ve hayvan figürleri işlenmiş olup çoğunlukla mezar duvarına asılmış olan elbiselerin çürümesi sonucu düşmüştür. Kadın ve erkeklerin süs malzemesi kullandığı tespit edilmiştir. Özellikle yüksek başlıkların çevresine altın süslemeler takmaktaydılar (Resim II). Kul Oba kurganında bu giyim tarzının en iyi örnekleri ele geçmiştir (Durmuş 2015: 158).

Resim II: İskit üslubunu yansıtan altın buluntulars

Altın kaplı süs eşyalarının Pazırık' ta yoğun olarak görülmesi bu tür süs eşyalarının zenginlerin cenaze törenlerinin önemli bir parçası olduğunun delili durumundadır. Bu tür giyimin en güzel örneğini Kazakistan sınırları içerisinde bulunan Alma-Ata yakınlarındaki *Esik* kurganından çıkartılmış olan ve literatüre “*altın elbiseli adam*” olarak giren bu muazzam kıyafet aslında hükümdarının giyim kuşamını göstermektedir. Başında bulunan sivri başlık İskit toplumunun bir nevi simgesi kabul edilmektedir (Resim III).

Resim III: Altın elbiseli adam⁶

Zaten Perslerin İskit topluluklarından bir grubu “Saka Tigrakhauda” olarak tanımlamaları ok şeklinde sivri başlık giyen Sakalar olarak bilindiklerini göstermektedir. Arkeolojik boyutu ile de en önemli buluntu olarak değerlendirilmektedir. Durmuş'a göre

⁵ <https://turkctarih.com/altin-elbiseli-adam/> (01.06.2019).

⁶ Durmuş, 2015: 220-221 (Resim 2-3-4-5).

kıyafetteki ceket, gocuk⁷ şeklinde tasarlanmış olup, beldeki kalın kemer bu gocuk üzerinde bulunmaktadır. Hayatının önemli kısmını at üzerinde geçiren İskitler için bu giyim tarzı karakteristiktir. Kadınlar da erkekler gibi ata binip, ok atıp savaştıklarından onların da at üzerinde rahat edebilecekleri kıyafetler giymiş oldukları muhtemeldir (Durmuş 2015: 158).

Doğu Kazakistan *Tarbagatay* yamacındaki *Şilikti Baygetöbe* kurganında İskit sanat anlayışını aydınlatan önemli buluntular elde edilmiştir. Kurganda özellikle altın buluntular dikkat çekici olmakla birlikte bunlar elde dökülüp, eğelenip, lehimleyip parlatılarak firuze taşıyla süslenerek yapılmıştır. Altın maden işçiliğinin inceliğini gösteren en önemli materyal düğmelerdir. Hem barındırdıkları motifle hem de işçilikleri bakımından kurganda ele geçen arma ve düğmeler altın maden işçiliğini gösteren kalıntılardır. Yıldız motifli yuvarlak düğme oldukça güzel bir örnektir (Resim IV). Ayrıca geyik, kartal, pars gibi hayvanların izlenimini veren çok kompozisyonlu düğme, kartal figürlü düğme koç figürlü düğme, iki geyiğin boynuz savaşına giriştiğine işaret eden arma dikkat çekici eserlerdir (Resim V).

Resim IV-V: Yıldız motifli ve hayvan figürlü altın düğmeler⁸

İskitler'e ait günlük kullanım eşyaları da oldukça çarpıcıdır. Solocha kurganında bulunan altından yapılmış tarak örnek olarak gösterilebilir. Tarak üzerindeki kompozisyonda, bir savaş sahnesi betimlenmiştir. Savaşçılara ve atlara verilen anatomik detaylar ve ince işçilik muazzam bir şekilde işlenmiştir. Savaşçılarla altlarında bulunan ince frizde beş adet yatar vaziyetteki aslanlar, kabartma biçiminde yapılmış olduklarından cepheden heykel izlenimi vermektedir (Grakov 2008: 200). MÖ V. yüzyılın sonu ile MÖ IV yüzyılın başlarına tarihlenen Solocha kurganının önemli buluntusu olan bu tarak üzerinde Makedon bir süvari ve ile savaşan iki İskit askeri görülmektedir (Resim VI).

⁷ Gocuk: İçi kürklü, boyu diz kapağına varmayan kalın üstlük, kürklü palto.

⁸ <http://www.yenidengenekon.com/777-silikti-baygetobe-kurgani-ve-buluntulari/> (01.06.2019).

Resim VI: Solocha kurganında ele geçen altın tarak⁹

10 santimetre genişliğindeki bu tarak üzerindeki asker miğferleri ve zırhları Grek etkisi göstermektedir. Bunun gibi bazı sanat ürünlerinde Grek sanatına dair bazı esintiler göze çarpmakta ancak bunlar her durumda İskit sanatında var olan temel esasları ortadan kaldırmamaktadır (Grakov 2008: 200). İskit kadınlarının ve erkeklerinin uzun saçlı olduğu bilinmektedir. Erkekler gücü simgelemesi açısından ele geçen resimli tasvirlerden de anlaşılacağı üzere genelde sakallıdır. İskitler saç ve sakal taramak için genelde Solocha kurganında ele geçen tarak tipini kullanmalarına rağmen azda olsa seyrek dişli tarak örnekleri bulunmuştur. Kiev müzesinde sergilenen İskitler'e ait kemik tarak örneğinden başka ağaçtan yapılmış örneklerinde mevcut olduğu fakat günümüze kadar ulaşmadığı düşünülmektedir(Durmuş, 2015:160).

İskit kadınlarının genelde bakımlı olduklarını daha önce dile getirmiş bulunmaktayız. Bu kadınlarının kendilerini süslü elbiseler içinde görmek için ayna kullanmak zorunda oldukları muhtemeldir. Birçok yerde rastlanan ayna örnekleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Yunan ve yerli yapımı aynaların MÖ VI. yüzyıldan itibaren İskit kadınının hayatında önemli yer edindiği bilinmektedir. Bu ayna tipleri oldukça farklılık göstermektedir. En yaygın kullanılan ayna tipi ise sapsız şekilde tasarlanan, kutu içinde saklanan yuvarlak aynalardır. Bu yerli yapım ayna örneklerinin sapsız yuvarlak tipinden başka kenardan kulplu ve arkası iğne destekli tipleri de ele geçmiştir. Bu aynaların sapları veya kaplamaları insan ve hayvan figürleriyle süslenmiştir (Durmuş,2015:160). Saplar genelde altından ve bronzdan imal edilmektedir (Resim VII) . Yunan yapımı aynalar yerli yapım aynalardan farklıdır. Olbia'da ele geçmiş örnekleri sabittir (Grakov 2008:203).

⁹ Durmuş, 2015: 226 (Resim 1-2).

Resim VII: Altın süslemeli ve saplı tarak¹⁰

İskitler'in giysilerinde kullandıkları iğneleri koymak için kullandıkları fantastik figürlü kutuları ise kurganlarda bulunan diğer bir günlük kullanım eşyalarındandır. İskit kurganlarından biri olan *Chertomlyk*'ten bulunan altın İskit kılıç kını; oldukça önemli olduğu sanılan bir Grek savaşını canlandırmaktadır. MÖ IV. yüzyıla tarihlenen ve 54,4 santimetre uzunluğunda olan kılıç kını üzerinde yer alan savaşçıların bazılarının İskit kıyafetlerine benzer şekilde giyinmiş oldukları göze çarpar. Grek savaşçıları ise kendi geleneksel kıyafetleri ile betimlenmiştir. Grek savaşçının hemen solunda yer alan kişi ise doğulu kıyafetleri giymiş bir savaşçı olup Greklerle mücadele eder şekilde görülmektedir. Yine *Chertomlyk* kurganında bulunan ve Hermitage Müzesi'nde sergilenen kılıcın altından imal edilen sap kısmında çift taraflı boğa başları ve sap üzerinde sıralanan aslan figürleri görülmektedir (Resim VII) (Çalış 2017: 52).

Resim VII: Chertomlyk'ten ele geçen altın İskit kılıcı¹¹

İskitler yay ve ok kılıfları üzerinde de altın plakalarla süsleme geleneğini devam ettirmişlerdir. *Chertomlyk* kurganında bulunan ve Hermitage Müzesi'nde sergilenen ok koyma kabı yine altından imal edilmektedir. Ok koyma kabının üzerinde farklı konuların

¹⁰ <http://www.yenidenergenekon.com/710-iskit-ve-sarman-kurgani> (01.06.2019).

¹¹ <https://www.pinterest.com/pin/354799276866043832/> (01.06.2019)

işlendiği üç adet friz görülmektedir. En alt ve orta frizde insanlar görülüyorken bu frizlerin üst kısmında ise yabancı hayvanlar betimlenmektedir (Resim VIII). MÖ I. binin başlarında Altaylar' daki taşlara kazınmış şekillerle açıkça tasvir edildiği üzere, ince ahşap bir çerçeve etrafına sağlam bir deriden birkaç yüz oku taşıyacak kadar geniş bir şekilde yapılan deri kılıfların altın plakalarla süslenen örnekleri mevcuttur (Eroğlu 2014: 18).

Resim VIII: Chertomlyk kurganında bulunan sadak 12

İskit kadınları arasında ziyet kullanımı özellikle de küpe kullanımı MÖ IV-III yüzyıldan itibaren çok yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda Kul Oba kurganında ele geçen Grek-İskit etkileşimli küpe de dikkat çekici niteliktedir (Resim IX). Bazen çıkıntılı, bazen burma şeklinde tel, demir, bakır, gümüş ve altından yapılmış küpeler, boncuk veya pandantif tel üzerine iliştiliyordu. Boncuk sayısı bazen birkaç tane olabiliyordu. Bu tür küpeleri kadınlar iki kulaklarına, erkekler ise sadece bir kulakta kullanıyordu. Ayrıca stilize edilmiş tanrıça işlemeli örneklerde ele geçmiştir (Grakov 2008: 204). Takılarda kullanılan değerli madenler toplumun her kesiminde aynı değildir. Toplumdaki sıradan kişilerin kurganlarında lüks eşyaların bulunmaması İskit toplumunda ticaret kolonileriyle birlikte sınıf farkının oluştuğunun göstergesidir. Kısacası kişinin ekonomik durumu takılarında kullanılan değerli madenin seviyesini belirlemektedir (Eroğlu, 2014: 18). Kul-Oba kurganı içerisinde bulunan altın gerdanlık ise İskit kuyumculuğunun özenli işçiliğini gözler önüne sermektedir. Kurgan içerisinde yatan bir erkeğe ait olup onun boynunda bulunan bu eser M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenmektedir. Uzunluğu 25,5 santimetre ve ağırlığı ise 450 gram olan bu gerdanlığın bitiş noktalarına oldukça ince ayrıntılar içeren İskit atlıları yerleştirilmiştir. Atlılar gerdanlığın iki ucundan dışarı taşmaktadır (Resim X). Gerdanlık, içi mineyle kaplı bir kılıfın içinde ustaca birbirine dolanmış altı altın telden oluşmaktadır. Bu eserde de yine Yunan üslubundan bazı esintiler yer almakla birlikte özünde İskit sanatının değerleri var

¹² <https://www.pinterest.com/pin/294493263107698785/-2017> (01.06.2019).

olmaktadır (Çalış 2017: 51). Boncuk gerdanlıklar ise hem kadın hem çocuk mezarlarında bulunmakta ve şekil olarak değişkenlik göstermektedir. MÖ VI-V yüzyıllarda kullanılan düz veya iri çizgili saydam cam boncukların ip delikleri geniştir. MÖ IV. yüzyıldan itibaren ise yuvarlak, oval disk, piramit ve çeşitli şekillerde olan düz cam boncuklara oldukça fazla rastlanmaktadır. Boncukların rengi sarı, mavi ve kıızıdır (Resim XI).

Resim X- XI: Kul-Oba kurganı içerisinde bulunan altın gerdanlık¹³ ve altın boyun gerdanlığı¹⁴

Boyuna takılan ziynet eşyası olarak genelde kolye kullanılır ve çoğunlukla yerli yapımdır. Ancak yaygın olmamakla beraber yukarıda da belirttiğimiz üzere sıradan mezarlarda çok fazla rastlanmaz. Bu kolyeler genellikle dört köşe burmalı altın halka veya uç kısımları kıvrımlı ve kancalı telden ibarettir. Uçları vahşi hayvan kafalarıyla süslü bakır kolyeler ise orman-bozkır şeridinde kullanılmıştır. MÖ IV-III yüzyıllara tarihlenen kral mezarlarında ise lüks altın kolyeler bulunmuştur. Grakov bunları Grek ustalarının ürünü olarak görmesine rağmen İskitler' in Greklerle ilişkilerinden önce de altın işlemek konusunda usta olduklarını yukarıda bölümlerde dile getirmiş bulunmaktayız. İskit toplumu kolyeden farklı olarak son derece ince ve üstün bir sanat yeteneğini belirten yarım ay şeklinde göğüslük de kullanmaktadır. Üst ve alt frizden oluşan göğüslük üzerindeki konular yaşam ve ölümden sonrası ile ilgilidir. Üst frizde gündelik yaşamlarını sürdüren İskit toplumunu görmekteyiz. Kimi koyun postu geriyorken kimi süt sağım işlemi yapmaktadır. Üst sırada insanlarla birlikte atlar, inekler, koyunlar ve keçiler görüyoruz. Frizde realizmin egemen olduğunu figürler arasında İskitler' in hiç beslemediği domuzun yer almaması ispatlar gibidir. Üst friz ile alt friz arasında bitkisel bezemelerle doldurulmuş bölüm görülmektedir. Bu bölümün altındaki friz ise ölümden sonrasını betimleyen yeraltı dünyasıdır. Yeraltı dünyasında yaşayan canavarlar kartal gagalı, sivri kulaklı, aslan bedenli

¹³ Ceylan - Günaşdı, 2013:136,(resim 1-2)

¹⁴ Eroğlu, 2014: 21 (Resim 2)

olarak betimlenmektedir. Bu figürlerden farklı olarak panter ve aslanlarda sahnede yer almaktadır. Hepsi de gelen ruhları parçalamak için hamle yapma pozisyonundadır. Asya halklarının şaman inançlarından kaynaklanan bu mitolojik yırtıcı, *Griffon* adıyla Yunan kültürüne ve oradan batı kültürüne geçmiştir (Resim XII). Kadim Asya toplumlarının ortak inanç sisteminde şamanlık vardır. Şaman inancına göre ölen kişi ne kadar önemli bir liderse, onunla birlikte çokça at kurban edilip ana mezarın yanlarına gömülüyordu. Bu inanca göre ölen kişinin ruhu ayrılarak gökyüzüne yükselmesi ve *Gök Tengri* katına ulaşması gerekiyordu (Berkmen 2017: 88).

Resim XII: Griffon betimli altın gerdanlık¹⁵

İnanca göre yeraltında yaşayan canavar yaratıklar insanın ruhuna saldırıp parçalamak için bekliyorlardı. Bol sayıda atın kurban edilmiş nedeni ise, bu canavarların at ruhlarına saldırmaları ve insan ruhunun geçişine izin vermeleri içindi. Böylece insan ruhu parçalanmadan yeraltından geçip göğe yükselebilecek ve melek olabilecekti. Göğüs süsü ile aynı kurganda sadak üzerinde bulunmuş altın plaka üzerindeki kanatlı insan figürü ise büyük ihtimalle meleğe dönüşmüş lider figürünü betimleyebilir (Resim XIII) (Berkmen 2017: 57).

Bilezikler ise uç kısımları yılan veya vahşi hayvan başlarıyla süslü, birleşim kısımları açık şekilde tasarlanmıştır. Kuzey Kafkasya’da aynı tarzda fakat çıkıntılı masif bilezik örneklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Kul-oba kurganında bulunan girift bitki bezemeli ve hayvan mücadelesinin işlendiği bilezik örnekleri İskitler’in altın işleme sanatında ne kadar ilerde olduğunun ispatıdır (Resim XIV).

¹⁵ Ceylan - Günasdı, 2013: 136 (Resim 3)

Resim XIV: Kul-oba kurganında bulunan girift bitki bezemeli bilezik¹⁶

İskit toplumu normal takılardan başka günümüz nazar boncuğuna benzer nesnelere de kullanmaktaydılar. Kolye ve bileziklere hayvan dişi, küçük külçe altınlar ve çakmak taşı takıyorlardı. Ekonomik durumu zayıf olanlar ise boncuk yapmak için el yapımı kil ve taş, ithal cam ve hatta istiridye kullanmışlardır. Ele geçen yuvarlak ve düz göğüs kafesi şeklindeki örneklerinden de anlaşılacağı üzere yüzük de İskitler'in takı elemanları arasındadır. Altın, gümüş, bronz, cam, bakır, demir hatta taştan örnekleri bulunmuştur. Ziyet eşyası olarak kullanılan diğer bir nesne ise iğnedir. Bunların çok azı toplu iğne olmakla beraber büyük bir kısmı elbiseleri tutturmak için kullanılan iğnelerdir. İğnelere en fazla Dinyeper'in iki yakasındaki orman-bozkır şeridinin kuzey kesiminde rastlanmıştır. Çiviye andıran bu iğnelerin tepesinde düz ve geniş bir topuz bulunmaktadır. Süs olarak ise genelde kartal gözü kullanılmıştır. Tepesi yumru şekilli, orta kısmına doğru genişleyen tipleri sabitken düz dalgalı veya aşağıya spiral şeklinde bel veren çatal iğne örneklerinin varlığı da bilinmektedir (Grakov 2008: 205). Baş süslerine Perederiyeve Mogila'dan ele geçen İskit altın başlığı örnek olarak gösterilebilir. Başlık üzerinde dört genç İskit savaşçısının iki yaşlı İskit savaşçısına karşı olan mücadelesini canlandırmaktadır. Başlık üzerindeki betimlemede yaşlı olan savaşçının biri, genç olanın saçından tutmuş, dizlerinin üzerine çöktürmüş ve onu kılıcıyla öldürme anı görülmektedir (Çalış 2017: 52). Bu bir isyan hareketi olarak da nitelendirilebilir. Bu başlığın altın gibi yumuşak bir madenden yapılmış olması sebebi ile savaş için kullanılmış olma ihtimali yok denecek kadar azdır.

Chertomlyk kurganında bulunan ve tahmini yüksekliği 70 cm olan elektrik kırmızı sürahisi de önemli buluntular arasındadır. MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilen bu sürahinin omuz üzerindeki frizinde İskitler'in günlük işlerinden detaylar aktarılmaktadır. Olasılıkla figürler atlarıyla talim yapan İskit süvarileridir. Karın üzerinde ise bitkisel süslemeler ve

¹⁶ <http://semrabayraktar.blogspot.com.tr/2013/10/kul-oba-kurgani-turk-kulturu.html> (01.06.2019).

antitetik şekilde duran kuşlar görülmektedir. Ayrıca Kul-Oba kurganında ele geçen altın vazö ise İskitler'in altın işlemeli kaplar yapmadaki ustalıklarının en önemli göstergesidir. Bu vazö ayrıca İskit savaşçılarının nasıl giyindiği, ne tür silahları nasıl kuşandıklarını resmetmesi açısından oldukça önemlidir. Yaklaşık 13 santimetre boyunda olan elektrik vazö üzerinde yer alan kabartmalarda savaşçılarının geleneksel kıyafetleri ve ekipmanları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Savaşçıların tamamı aynı şekilde giyinmiş; üzerlerinde uzunca bir ceket benzeri giysi, altında pantolon, başında sivri bir başlık, ayağında da kısa bir bot bulunmaktadır. Vazonun üzerinde İskitlerin gündelik işleri betimlenmektedir (Durmuş 2015: 131). Solocha kurganında bulunan bir diğer önemli buluntu ise altın kaplama gümüş bir çanakdır. At üstündeki İskit savaşçısını mızrağı ile boynuzlu ve dişiliğini belirtmek için memeli olarak betimlenmiş aslan figürünü avlamaya çalışmaktadır. Eser Hermitage müzesinde sergilenmektedir (Şeker 2015: 611).

Sonuç

İskitler, tarih sahnesine MÖ VIII. yüzyılda çikişlerinden, Sarmat saldırıları ile zayıflatılıp, Gotlar tarafından MS II. yüzyılda tam olarak ortadan kaldırılmalarıyla tarihsel süreç içinde anlatılagelmışlerdir. Çalışmanın asıl kırılma noktası; İskitlerin madencilikte ne kadar maharetli olduklarıdır. Onların bakırı kullanması, gümüş için Urartular'la mücadeleleri ve “*bozkırın kuyumcuları*” olarak ün salmalarını sağlayan altın işlemeciliği konusundaki becerileri oldukça önemlidir. Öte yandan İskit ulusunun, demirin mucidi olarak görülmesi de dikkat çekicidir.

İskit madenciliği içerisinde altının önemi oldukça büyüktür. Özellikle İskit krallarının kurganlarında ortaya çıkarılan buluntulara bakıldığında, bunların tamamına yakınının altından meydana getirildiği ya da değişik madeni özelliklerdeki eşyalar üzerine yapılan *altın kaplama* işlemini yaptıkları görülmektedir. Altın İskitler için egemenlik sembolü olarak görüldüğü için kutsal bir madendir. Herodotos'un değindiği gibi İskit ulusunun oluşumunda meydana gelen gökten düşen altın eşyalar anlatısında ifade edilmiştir. Ayrıca İskit kurganlarında demir ve bakır malzemeden yapılan malzemelerle çok karşılaşılmamaktadır. Bunda altının kutsal kabul edilmesi ve diğer dünyada sadece altın kullanılır kabul edilmesinin payı büyüktür. Fakat yukarıda da belirttiğimiz üzere, İskitler gümüş madeni için Urartular' a birçok kez saldırmış ve onları tarih sahnesinden silmiştir. Bronz ve demir madenini ise en öldürücü silahları olan oklarında ve diğer savaş gereçlerinde kullanmışlardır. İskit kurganları bu madenlerden imal edilen diadem, başlık, gerdanlık, kemer, bilezik, küpe, yüzük ve kolye gibi takı ve mücevheratlarla donatılmıştır. Ayrıca giysiler üzerindeki metal levhalar, günlük kullanım eşyası olan ayna, tarak, kutu, kazan ve diğer kaplar kurganların en değerli maden buluntuları arasındadır. Yapılacak yeni kazılar ile birlikte elde edilecek kurgan buluntuları İskit madenciliği konusunda daha kapsamlı bilgiler verecektir.

KAYNAKÇA

- Ayda, Adile (1979). “Etrüskler’le İskitler Arasındaki Benzerlikler”, cilt 1, 8. Türk Tarih Kongresi, 287-292.
- Belli, Oktay (1998). “Van Gölü’nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya İçin Önemi”, XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi, Ankara, 305-313.
- Belli, Oktay (2000). “Eskiçağ Dünyasının En Büyük Madenci Krallığı: Urartular”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, Ankara, 371-378. Berkmen, Haluk (2017). *Asya Kültürünün Dünyadaki İzleri Kadim Diller ve Yazılar* (1. Baskı), İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Bonfante, Larissa (2011). “Classical and Barbarian”, *The Barbarians of Ancient Europe: Realities and Interactions*, Cambridge, 1-36.
- Ceylan, Alpaslan ve Günaşdı, Yavuz (2013). “Balkanlarda İskitler”, *Uluslararası Balkan Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Sayı 145, Edirne.
- Çalış, Said M. (2017). “Karadeniz’in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:14 Sayı:1*, Kahramanmaraş.
- Dönmez, Şevket (2002). “Önasya’da İskitler”, (Ed.: S. Koca, H. C. Güzel, K. Çiçek), *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, Cilt 4, 33-62.
- Durmuş, İlhami (1993). “Sakalar İskitler mi?”, *Kırım*, 3-10.
- Durmuş, İlhami (2008). *İskitler*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, İlhami (2009). “Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar”, *Gazi Türkiyat*, Sayı 4, Ankara, 11-19.
- Durmuş, İlhami (2015). *İskitler* (5. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdemir, Hatice P. ve Erdemir, Halil (2010). “Güneybatı Asya Ve Avrasya’da İskit Askeri İzleri” *Tarih Okulu*, Sayı VII, Manisa, 25-37.
- Eroğlu, Engin (2014). “İskitlerde Kuyumculuk”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, volume 3, Ahlen, Germany, 14-22.
- Grakov, Boris N. (2008). *İskitler* (2. Baskı), (çev: Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.

- Hasanov, Zaur (2009). *Çar İskitler* (1. Baskı), (çev:İlyas Topsakal), İstanbul:Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- Herodotos, (1975). *Herodotos Tarihi* (2. Baskı), (çev:Mümtekim Ökmen), İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Herrmann, Albert (1933). “Die Saken und der Skythenzug des Dareios”, Beihefts zur Archiv für Orientforschung I, 157-170.
- Jacobson, Esther (1999). “Early Nomadic Sources for Scythian Art”, *Scythian Gold*, Ed. Ellen D. Reeder, Harry N.Abrams, Incorporated, New York, 59-70.
- Jettmar, Karl (1967). *Art of the Steppes*, (çev: A. Keep), New York:Crown Publishers Inc.
- Jettmar, Karl (1971). “Metallurgy in the Early Steppes”. *Artibus Asiae*, Vol 33, No: ½,5-16.
- Luckenbill, Daniel D. (1968). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, volume II, New York: Grengood Press.
- Mansel, Arif M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi* (3. Baskı), Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Memiş, Ekrem (1987). *İskitler'in Tarihi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Pıdvysots'ka, Olena (1999). “Scythian Gold in the Museum of Historical Treasures”, *Scythian Gold*, Ed. Ellen D. Reeder, Harry N.Abrams, Incorporated, New York, 99-101.
- Rice, Tamara T. (1958). *The Scythians* (1. Baskı), Thames and Hudson, Londron.
- Şeker, Hamza (2015). “Mızrak Atan İskit Kralı Tasvirli Kerkinitis Bronz Şehir Sikkesi”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 8, Sayı XXIV, 607-620.
- Tarhan, Taner (1970a). “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, *İst.Ün.Ed.Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 23, 146-170.
- Tarhan, Taner (1970b). “Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi”, *İst.Ün.Ed.Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 24, 17-32.
- Tarhan, Taner (1979). “Eskiçağ'da Kimmerler Problemi”, VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 355-369.

Tarhan, Taner (1984). "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Başbakanlık Basımevi, Ankara 109-120.

Tarhan, Taner (2002). "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler Ve İskitler, Türkler", I.C., Ed.: S. Koca, H. C. Güzel, K. Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 597-610.

Thukydides (1975). *Peloponnessos'lularla Atina'luların Savaşı*, II (çev: Halil Demircioğlu), Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Vernadsky, George (1943). *A History of Russia*, I., Yale University Press, New Haven

Yener, Aslıhan (1986). "Bolkardağ, Aladağ ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri", 1. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985-Ankara), 93-106.